

Hüseyin KARADUMAN

**DAVİD KOLEKSİYONU'NDA BULUNAN BAZI
TÜRK ESERLERİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ**

Danimarka'nın Kopenhag kentinde bulunan David Koleksiyonu, İslâm eserlerini de toplayan önemli bir kuruluştur. Koleksiyonun kurucusu Christian Ludvig David, 1878-1960 yılları arasında yaşamıştır¹. Bu koleksiyonu desteklemeyi ve geliştirmeyi amaçlayan ve kurucusunun ismiyle anılan vakıf sayesinde devamlı büyümektedir. Koleksiyona ait kataloglar, İslâm eserleri üzerine araştırma yapanların sıkça başvurdukları yayınlar arasında yer alır. Bu kataloglarda mezar taşlarından minyatürlere, cam eserlerden tekstil ürünlerine kadar çeşitli dönemlere ait her türlü İslâm eserini görmek olasıdır. Günümüzde müzelerimizde sergilenmesi ve ulusal birinci güçlendirmesi gereken Türk-İslâm eserlerinin de bu koleksiyonda yer alması, ülkemizdeki eski eser kaçakçılığının boyutlarını gösteren ve toplum olarak bu eserlerimize niçin sahip çıkamadığımızı sorgulayan bir durum arz eder. Bu makalede, bu koleksiyonda bulunan ve 2001 yılında yayınlanan katalogda yer alan bazı eserlerimiz konu edilerek, bunların yurt dışına nasıl kaçırıldıkları üzerinde durulacak, iadesine yönelik olarak yapılan ve yapılması gereken hususlar ele alınarak, çözüm önerilerine yer verilecektir.

1- Seyyid Ali'nin Sandukasına Ait Tabut

Konya'nın Akşehir ilçesinin Anıt mahallesinde yer alan Seyyid Mahmut Hayranî Türbesi, XIII. yüzyılın ortasına tarihlenen² önemli bir Selçuklu mezar anıtidir.

Konya'da oturan Alman konsolosunun teşvikiyle, Anadolu-Bağdat demir yollarının umum müdürü olan Hügnen, demir yolu memurlarından Efkarıyan ismindeki bir Ermeni vasıtasıyla bu türbede yer alan ahşap sandukaları çaldırtmış, daha sonra ele geçirilen sandukalardan birisinin üstteki tabut kısmı bulunamamıştır³.

Konya Evkaf Müdürü Mehmet Reşat'ın Müze-i Hümayun Müdüriyeti'ne yazdığı 29 Kânunuevvel 1326 (11.1.1911) tarihli yazıdan, olayın 1907 yılında vuku bulduğu, sandukaların yeniden alınmasını önlemek için, Akşehir'de bir bedestene taşındığı, buradan da bu şahıs tarafından İs-

tanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır⁴. İki sanduka ile tabut kısmı çalınan sandukanın kaidesi, 12 Mart 1330 (25.3.1914) tarihinde Evkaf-ı İslâmiyye Müzesi (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi) koleksiyonlarına kaydedilmiştir.

Sandukanın çalınan tabut kısmı, Seyyid Mahmut Hayranî'nin oğlu Mehmed'in oğlu Rifaî tarikatına mensup Seydî Ali'nin sandukasına aittir⁵. David Koleksiyonu'na 26/1976 envanter numarası ile kayıtlıdır (Res. 1)⁶. Katalogda eserin tarihi 1340 olarak verilmiştir.

2- Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'nin Şamdanı

Sotheby's tarafından Londra'da 28.4.1994 tarihinde düzenlenen "Islamic and Indian Art" isimli müzayedenin kataloğundan Ankara Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'ne ait olan ve üzerinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan tarafından bu türbeye bağışlandığını bildiren bir kitabe yer alan, 101 cm yüksekliğinde, pirinçten yapılmış, gümüş kakmalı bir şamdanın satılacağı tespit edilmiştir.

Şamdanın iadesine yönelik yapılan girişimler üzerine, söz konusu müzayede firmasının İslâm Eserleri Bölümü Başkanı Prof. John Carswell, eserin bu yüzyılın başlarında Parish-Watson koleksiyonunda olduğunu, 1930 yılında Londra Kraliyet Akademisi'nde, daha sonra 1940 yılında New York'da, 1992 yılında da National Gallery of Art'ın Circa sergisinde teşhir edildiğini belirtmiş ve 1470-1475 tarihlerinde imal edilen şamdanın, Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'ne ulaştığı hakkında

¹ Kjeld von Folsach, *Art from the World of Islam in The David Collection*, Copenhagen 2001, s. 29-30.

² Yekta Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s. 71.

³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir, Tarihî-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 425-426.

⁴ İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi, 41/2 numaralı kutu. Rumî tarihlerin Milâdî tarihe çevrilmesinde Tarih Çevirme Kılavuzu isimli yayından yararlanılmıştır. Bk. Yücel Dağlı-Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1997.

⁵ İ.H. Konyalı, a.g.e., s. 440.

⁶ Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 269, Katalog No: 433.

bir kanıtın bulunmadığını, büyük bir ihtimalle Akkoyunlu topraklarında kaldığını savunmuştur. J. Carswell, bu mektubunda ayrıca, eserin şimdiki sahibinin Rabenou Charitable Vakfı olduğu, bu vakfın müdürü olan Parvis Rabenou'nun ABD'nin New Jersey kentinde yaşadığı hakkında da bilgi vermiştir.

Şamdanla ilgili bilgi ve belge toplama çalışmalarına başlanmış, ancak herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bunun üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Hacettepe Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı ve İstanbul Üniversitesi'nden Hukukçu Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'nin görüşleri alınmıştır.

Beyhan Karamağaralı raporunda; şamdanın üzerinde vakıf kaydı bulunduğunu, vakfiyelerin sadece kağıt üzerine değil, taş, deri gibi malzeme üzerine de yazıldığını, pirinç üzerine yazılmasının tabii olduğunu, şamdanın üzerindeki vakıf kaydında vakfiyede bulunması gereken hamdele, vakfın gereği ve beddua bölümlerinin yer aldığını, beddua cümlesinde "bu vakfı değiştiren veya bozanın üzerine Allah'ın, meleklerin ve insanların lâneti olsun" ifadesinin bulunduğunu ve vakıflarda süreklilik olduğunu, zaman aşımının söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü de benzer bir görüş vermiştir.

Hüseyin Hatemi ise raporunda; Parvis Rabenou'nun 1950 yılında Paris'te ölen H. L. Rabenou'nun oğlu olabileceğini, bu zatın 1925 yıllarında İzmir'de İngiliz Konsolosu olduğunu, aynı yıl tekke ve türbelerin kapatılmasından sonra bu eseri elde ederek yurt dışına götürmüş olabileceğini belirterek, bunca hukukî ve fiilî karine-lerden sonra, Türk makamlarından "ispat yükü"nü yerine getirmesini beklemenin hukukun temel ilkelerine aykırı olduğunu beyan etmiştir. Hatemi, ayrıca şamdan için "envanter kaydı" aranmasının anlamsızlığına değinerek, o dönemde yürürlükte olan "yazılı olmayan hukuk" kurallarına göre, üzerine vakfiyesi kazılı bir şamdanı türbeden kaldırmamanın kimsenin aklına gelmeyeceğini, bunun türbenin kapatılmasından sonra olabileceğini belirtmiştir.

Konu ile ilgili görüş ve raporlar, Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Londra Büyük Elçiliğimize gönderilmiştir. Ancak bu çaba eserin iadesi için yeterli olamamıştır. Müzayedenin yapıldığı gün Prof. J. Carswell, Kültür Bakanlığı'nı aramış ve şamdanın Türkiye'ye iadesi için envanter kayıtlarının bulunması gerektiğini belirterek, eserin sahibi tarafından müzayededen çekildiğini bildirmiştir. Daha sonra bu eser, 1999 yılında David Koleksiyonu'na 45/1999 envanter numarası ile giriş yapmıştır (Res. 2)⁷.

3- Beyşehir Eşrefoğlu Camii Halısı

Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde 1929 yılında R. M. Riefstahl tarafından bulunan ve yayınlanan⁸ üç Selçuklu halısından en büyük olanı, halıların Konya Müzesi'ne naklinden önce çalınmıştır. 1957 yılında Washington Tekstil Müzesi'ne teklif edilen eser, çalıntı olduğu anlaşıncaya satın alınmaz⁹. Beş metre uzunluğundaki halının bir parçası daha sonra İngiltere'de Edmund de Unger'e ait Keir Koleksiyonu'nda görülür¹⁰. Bu parçanın 1922-1930 yılları arasında ülkemizde bulunan Fransız koleksiyoncu, diplomat Jean Pozzi'nin terekesinin Paris'te Hotel Drouot'da 30.4.1971 tarihinde yapılan müzayedesinden satın alınması¹¹, halının diplomatik yoldan yurt dışına kaçırıldığını göstermektedir. Halının diğer parçasının Almanya'da ismi açıklanmayan bir koleksiyoncuda olduğu ifade edilmekteydi¹². Bu hali parçası, bugün 3/1991 envanter numarasıyla David Koleksiyonu'ndadır (Res. 3)¹³. Katalogda hali parçası 1300 yıllarına tarihlenmiştir.

⁷ Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 327, Katalog No: 525.

⁸ Rudolf M. Riefstahl, "Primitive Rugs of the 'Konya' Type in the Mosque of Beyşehir", *The Art Bulletin*, Vol. XIII, No: 2, Chicago 1931.

⁹ Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*, İstanbul 1987, s. 26.

¹⁰ Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, Ankara 1991, s. 13, Levha: 10.

¹¹ Oktay Aslanapa, a.g.e., s. 26.

¹² Oktay Aslanapa, a.g.e., s. 26, Levha: 15.

¹³ Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 402, Katalog No: 685.

4- Cizre Ulu Camii'nin Kapı Tokmağı

Şırnak'ın Cizre ilçesinde bulunan ve Artuklular dönemine ait olup, 13. yüzyılın başlarına tarihlenen Cizre Ulu Camii, Selçuklu maden sanatının önemli örnekleri olarak bilinen kapı tokmakları ile ünlü bir yapıdır. Caminin iki kanatlı giriş kapısı üzerinde karşılıklı duran ve kanatlarını ısırarak iki ejder ile ortada bir aslan başının yer aldığı bir kompozisyona sahip olan tunçtan mamul iki adet kapı tokmağı bulunmaktaydı.

Bu eserler, ilk kez Murat Kataoğlu tarafından görülmüş ve 14.9.1964 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, kapı kanatları ile tokmakların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün muvafakatini alınmak ve yerlerine yenisi yapılmak şartıyla müzeye kaldırılmasına yönelik 22.11.1964 tarih ve 2648 sayılı bir karar almış, bu şartlı karar da eserlerin müzeye kaldırılmasını geciktirmiştir. Mehmet Önder tarafından kapı tokmakları 1966 yılında yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmış¹⁴, 1969 yılında ise, kapı tokmaklarından birinin iki ejderi çalınmıştır. Bu olaydan sonra, diğer kapı tokmağı ile çalınan kapı tokmağından geriye kalan aslan başının da çalınmaması için, 25.2.1970 tarihinde Cizre Kaymakamı Berki Koçoğlu ve Müftü Abdurrahman Erzen'in muvafakatları ile sökülerek, Cizre Eski Eserleri Koruma Derneği Başkanı Mehmet Emin Sabuncu tarafından muhafaza altına alınmıştır. Daha sonra bu eserler, 20.4.1974 tarihinde Mardin Müzesi'nde korumaya alınmış, 26.4.1976 tarihinde de İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne teslim edilerek, 3749 ve 3750 envanter numaralarına kaydedilmiştir. Cizre Ulu Camii'nin giriş kapısı da 1982 yılında bu müzeye nakledilmiştir.

Kapı tokmağının çalınan ejder figürlü parçaları, yurt dışına kaçırılmış ve David Koleksiyonu'na 38/1973 envanter numarası ile kaydedilmiştir (Res. 4)¹⁵. O yıllarda eserin iadesine yönelik herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Eser, 1983 yılında, Kültür Bakanlığı'na

İstanbul'da açılan Anadolu Medeniyetleri Sergisi'nde teşhir edilmek üzere Selçuklu dönemi eserlerin sorumlusu Nazan Ölçer tarafından istenmiş, ancak "çalıntı malı" geri alamayız korkusuyla koleksiyonun yetkilileri talebe olumsuz yaklaşmışlardır¹⁶.

5- Tunç Kandil

İlk olarak 1964 yılında Katherina Otto-Dorn tarafından yayınlanan ve Konya'dan geldiği belirtilen tunç kandil, bu yıllarda ülkemizde bir özel mülkiyette bulunmaktaydı¹⁷. Ülker Erginsoy, bu eserin 1970 yılında David Koleksiyonu'na geçtiğini tespit etmiş ve bu durumu 1978 yılında yayınlamıştır. Bu yayında, kandilin 11. yüzyılın sonu veya 12. yüzyılın başlarında Konya'daki bir atölyede yapıldığını tahmin ettiğini, ülkemizde yaşayan yabancı uyruklu bir kişinin özel koleksiyonunda bulunduğunu, daha sonra da yurt dışına çıkarıldığını belirtmiştir¹⁸. O dönemde yürürlükte bulunan Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde koleksiyonculuğa yer verilmemişti ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılması da yasaktı. Dolayısıyla yasaya aykırı bir işlem yapılmış ve kandil yurt dışına kaçırılmıştır. Bugün bu eser, David Koleksiyonu'na 17/1970 envanter numarasıyla kayıtlıdır (Res. 5)¹⁹. Katalogda kandilin yapım tarihi 10. yüzyıl olarak verilmiştir.

6- Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne Ait Kur'an-ı Kerim Yaprakları

11.10.1991 tarihinde Londra'da satılmak üzere Sotheby's'in müzayede kataloğunda yayımlanan bir adet Kur'an yaprağının İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan Kur'an'a ait olduğuna ilişkin bir ihbarı değerlendiren

¹⁴ Mehmet Önder, "Selçuklu Ejderi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 8/287, İstanbul 1966, s. 2-4.

¹⁵ Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 312, Katalog No: 496.

¹⁶ Ali Rıza Kardüz, "Cizre Ulucami'nin kapı tokmağı", *Sabah Gazetesi*, 18.5.1998.

¹⁷ K. Otto-Dorn, *Die Kunst des Islam*, Baden Baden 1964, s. 168, Fig. 108.

¹⁸ Ülker Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 311-312, Res. 164.

¹⁹ Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 298, Katalog No: 459.

Kültür Bakanlığı, öncelikle temin ettiği belgelerle Londra Büyük Elçiliğimiz kanalı ile eserin satışını durdurmuş ve akabinde yapılan bir araştırma; iki ciltten oluşan Kur'an'ın, 26 envanter numaralı birinci cildinin 1923 yılından önce kaybolduğunu ve 27 numaralı ikinci cildinin 62 yaprağının çalındığını ortaya çıkartmıştır.

Söz konusu Kur'an, 9. yüzyıla tarihlenmektedir. Kur'an sayfaları ceylan derisi üzerine (altın varak ezilerek elde edilen) zermürekkep kullanılarak zerendut kûfi hatla yazılmıştır. Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne 1755-1756 yıllarında kaydedilen Kur'an'ın birinci cildi, 22.12.1923 tarihli devir-teslim tutanağında eksilenler arasında görülmektedir. İkinci cildin 62 yaprağı ise, 1976 yılından sonra çalınmış olup, yurt dışında çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır.

Washington Büyük Elçiliğimiz, birinci cildin ABD'nin Baltimore kentindeki Johns Hopkins Üniversitesi'nin Eisenhower Kütüphanesi'nde bulunduğunu tespit etmiştir. Bu bilgiyi, Emniyet Genel Müdürlüğü INTERPOL Daire Başkanlığı da ABD INTERPOL'ünden konunun araştırılmasını isteyerek teyit etmiş ve iadesine yönelik girişimlere başlanmıştır. Eserin iadesi aşamasında Eisenhower Kütüphanesi'nin Özel Koleksiyonlar sorumlusu Cynthia H. Requardt, söz konusu Kur'an'ı 1942 yılında Robert Garrett'in, Johns Hopkins Üniversitesi'ne sattığını ve o tarihten itibaren Eisenhower Kütüphanesi'nde kayıtlı olduğunu beyan etmiştir. Yapılan ikili görüşmelerde Johns Hopkins Üniversitesi yetkilileri, söz konusu Kur'an'ın ülkemizden çalındığına kanaat getirmiş ve bir iyi niyet göstererek, eseri iade etmeye karar vermişlerdir. Eser, 28.2.2000 tarihinde Amerika'da Kültür Bakanlığı yetkililerine bir törenle teslim edilmiştir.

Kur'an'ın ikinci cildinin kayıp 62 yaprağının yerlerinin tespitine ve iadesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. 1991 yılında Londra'da müzayedede satışı durdurulan Kur'an yaprağının ülkemize iadesi sağlanamamıştır. Kur'an'ın çalınan yapraklarından ikisi, David Koleksiyonu'na 17/1990 envanter numarasıyla kayıtlıdır (Res. 6)²⁰.

7- Diyarbakır Müzesi'nin Tunç Sfenksi

Diyarbakır Müzesi, 23.12.1979 tarihinde saat 8.20 sularında üç silâhlı soyguncu tarafından müze bekçileri etkisiz hâle getirilerek ve vitrinlerin camları kırılarak soyulmuştur. Bu soygunda çeşitli eserlerin yanında, Mardin'in Derik ilçesine bağlı Tilbisim köyünde Artuklu dönemine ait bir mezarlıkta bulunarak, 14.5.1958 tarihinde müze-ye satılan 627 envanter numaralı tunçtan mamul bir sfenks de çalınmıştır. O dönemde bu eserlerin uluslararası alanda arattırılması sağlanamamıştır.

Bu sfenks, Türk maden sanatının önemli örneklerinden olması dolayısıyla, Şerare Yetkin, Nejat Diyarbakirli ve Ülker Erginsoy tarafından yayınlanmıştır²¹. Ağzında ve karnında birer ufak delik bulunan sfenks figürünü, Şerare Yetkin bir fiske veya bir buhurdan tutacağı; Nejat Diyarbakirli ise, çadırın tepesinde kullanılan koruyucu bir tılsım olarak nitelemiştir.

Bu sfenksin bir benzerinin, David Koleksiyonu'na 1978 yılında 5/1978 envanter numarası ile kaydedilmesi²², eserin bu soygundan önce çalındığını veya eserin bir benzerinin bu bölgede yapılan kaçak kazılarla ortaya çıkarılarak, yurt dışına kaçırıldığını düşündürmektedir (Res. 7). David Koleksiyonu'ndan temin edilen sfenksin fotoğrafı, bu konuda uzman Lale Bulut, Nejat Diyarbakirli ve Ülker Erginsoy tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve bu eserin Diyarbakır Müzesi'nden çalınan tunç sfenks olduğu tespit edilmiştir. Sfenks, katalogda 12-13. yüzyıla tarihlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Söz konusu eserlerin ülkemizden kaçırılışı, Osmanlı döneminden günümüze kadar değişik zamanlarda vuku bulmuştur. Gelişmekte olan

²⁰ Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 55, Katalog No: 2.

²¹ Şerare Yetkin, "Bir Tunç Sfenks", *Türk Kültürü*, Yıl II, S. 16, Ankara 1964, s. 48-50; Nejat Diyarbakirli, "Diyarbakır Müzesindeki Tunç Sfenks", *Türk Kültürü*, Yıl VI, S. 66, Ankara 1968, s. 367-373; Ülker Erginsoy, a.g.e., s. 446-449.

²² Kjeld von Folsach, a.g.e., s. 313, Katalog No: 499.

kültür bilinci ve eski eser yasaları, ne yazık ki ülkemizde eski eser kaçakçılığını önleyememiştir. Günümüzde de bu tür olaylara sıkça rastlanmaktadır. Bu nedenle, eski eser kaçakçılığının önlenmesi açısından David Koleksiyonu'ndaki bu eserlerin ülkemizden çıkarılışını, iadelerini sağlamaya yönelik olarak yapılanları ve yapılması gerekenleri gündeme taşımakta yarar görülmüştür.

Öncelikle birçok Türk-İslâm eserini ellerinde bulunduran David Koleksiyonu yöneticilerinin, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nden çalınan ahşap kapı panolarını ikili görüşmeler sonunda 1999 yılında iade ederek, güzel bir davranışta bulunduklarını belirtmekte yarar vardır²³.

Bu soygunda hırsızlar, 24.5.1996 tarihinde, gece Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin bitişiğinde yer alan türbenin kapı kilitlerini kırarak türbeye, buradan da cami içine bakan pencerenin demir parmaklıklarını keserek camiye girmişler ve minber altındaki dolabın kilidini kırarak burada saklı tutulan kapı panolarını çalmışlardır. Kültür Bakanlığı durumu bir ihbar sonucu öğrenmiş, çalıştığı tespit edilen panoların fotoğraflarını ancak Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nün arşivinden temin ederek, yurt içinde ve dışında arattırılmasını sağlamıştır.

Danimarka Kopenhag Büyük Elçiliğimizce söz konusu panoların David Koleksiyonu'nda olduğu tespit edilmiş ve müze yetkilileri ile yapılan ikili görüşmelerde, eserlerin iadeleri istenmiştir. Çalınan eserleri prensipte envanterlerine geçirmediklerini belirterek iade etmeyi kabul etmişlerdir. Söz konusu panolar, 6.7.1999 tarihinde Kopenhag Büyük Elçiliğimizce teslim alınmış, 8.7.1999 tarihinde de ülkemize getirilmiştir.

Bu olumlu davranış üzerine, David Koleksiyonu'nda bulunan ülkemize ait eserlerin gündeme getirilmesi plânlanmış ve yöneticilerinin fazla itiraz edemeyeceği konulara ilişkin dosyalar hazırlanmıştır. İlk etapta, Seydi Ali'nin sandukasına ait tabut, Cizre Ulu Camii'nin kapı tokmağı ve Diyarbakır Müzesi'nin tunç sfenksi ile ilgili olarak, bu eserlerin ülkemize ait olduğunu

gösteren belgelerden oluşan bir dosya, David Koleksiyonu'na Danimarka Büyük Elçiliğimiz kanalıyla 23.3.2000 tarihinde verilmiş ve iadeleri talep edilmiştir. Bunun üzerine, David Koleksiyonu Yönetim Kurulu toplanmış ve alınan karar, 10.10.2000 tarihli mektup ile Danimarka Büyük Elçiliğimize bildirilmiştir. Söz konusu mektupta, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin ahşap panolarını iade etiklerini, son yıllarda kültürel mirasın yasa dışı ticarete karşı korunmasını amaçlayan uluslararası girişimleri desteklediklerini, ancak iadesi talep edilen eserlerin uzun süre önce satın alındığını, bunların kendi müzelerinde ve dünyanın çeşitli müzelerinde sergilendiğini beyan ederek, talebimize olumsuz cevap vermişlerdir.

Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin ahşap panolarını iade eden David Koleksiyonu'nun bu olumsuz tutumunun temelinde, eserleri iyi niyetle satın almaları, sahipliğin uzun süre devam etmesi ve mülkiyeti yıllarca yaygın olarak yayınlamaları vardır. Bu durumda, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın eski eser kaçakçılığını önlemeye yönelik biriminin geç kurulması ve çalınan eserlerin zamanında INTERPOL Bülteni ile arattırılması eleştirilebilir. Ancak, Türkiye'nin ulusal hazine niteliğinde olan bu eserler üzerindeki mülkiyet hakkından vazgeçmesi söz konusu olmalıdır.

Eski eser kaçakçılığından en fazla mağdur olan ülkelere biri olan Türkiye, hem uluslararası platformda yer almakta, hem de bölgesel bir yapılanma olan Avrupa Birliği'ne üye olmaya çalışmakta ve ilişkilerini sıklaştırmaktadır. Bu çerçevede gerek uluslararası bir konum arz eden Birleşmiş Milletler, gerek bölgesel bir örgütlenme olan Avrupa Konseyi çatısı altında hazırlanan sözleşmelere taraf olmuştur.

Kültür varlıklarının kanunsuz ithal ve ihracının yasaklanmasına yönelik uluslararası en büyük adım, UNESCO'nun Paris'te yaptığı XVI.

²³ Bu eserlerin ülkemize iadesi ile ilgili olarak bk. Hüseyin Karaduman, "Beyşehir Eşrefoğlu Camii Kapısına Ait Panoların Ülkemize İadesi ve Düşündürdükleri", *Antik&Dekor*, S. 54, İstanbul 1999, s. 150-153.

dönem toplantısında, 14.11.1970 tarihinde kabul edilen "Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme" ile atılmıştır. Ülkemiz bu sözleşmeye 1981 yılında taraf olmuştur²⁴. 17.7.2004 tarihi itibarıyla 104 ülke tarafından imzalanmıştır. Kültür varlığı ithal eden konumunda bulunan Almanya ve Belçika bu sözleşmeyi imzalamamıştır. Uzun süre bu grupta yer alan Fransa, sözleşmeyi ancak 1997, İngiltere ve Japonya 2002, İsveç, İsviçre ve Danimarka ise 2003 yılında imza etmiştir.

Çalınan eserlerin ait oldukları ülkelere iadelerine ilişkin uluslararası kurumlar ve yasal düzenlemeler irdelendiğinde; söz konusu kurumların, genellikle kültür varlığı ithal eden ülkelerin öncülüğünde kurulduğu, yönetiminde, yönlendirilmesinde ve denetiminde bunların etkin olduğu görülmektedir. Kültür varlığı ithal eden ülkelerin ve uluslararası sözleşmelerin, iyi niyetli alıcı, hakça bir giderin ödenmesi, zaman aşımı ve envanter kayıtlarının istenmesi gibi hususları devamlı gündemde tuttuğu görülmektedir.

Bu çerçevede, öncelikle eski eserlerimizi korumak, kaçırılması durumunda da duyurusunu anında yapmak ve iadesine yönelik belgeleri de hazır hâlde tutmak gerekmektedir. 1970 UNESCO Sözleşmesi'nin 5. maddesi, kültür varlığı sahibi durumundaki ülkeyi bu işlemleri yapmakla yükümlü kılmıştır. Sözleşmenin 7/b (ii) maddesine göre de taraflar, "sözleşmenin ilgili devletler için yürürlüğe girmesinden sonra çalınıp ithal edilmiş kültür varlıklarına ilgili taraf devletin başvurusu üzerine el koymak ve bu varlıkları iyi niyetli alıcı sıfatı ile edinmiş olan sahibine hakça bir giderin ödenmesi kaydıyla geri vermek" yükümlülüğü altındadır. Çalınan eserlerin iadesinde belirleyici olan eserlere ait envanter kayıtlarıdır. Danimarka'nın bu sözleşmeyi 26.3.2003 tarihinde imzalaması nedeniyle, bu sözleşmenin söz konusu eserleri kapsamadığı öne sürülebilir.

David Koleksiyonu'nun, eserleri alırken ve envanterine geçirirken, o eserin daha önce her-

hangi bir şekilde piyasada resmiyet kazanmasına dikkat ettiği izlenimi edinilmektedir. Ancak katalog bilgilerine göre; Seydi Ali'nin sandukasına ait tabut 1976, Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne ait Kur'an-ı Kerim'in 2 adet yaprağı 1990 yılında envantere geçirilmiştir. Bu eserlerden ilki 1907, diğeri 1976 yılında ülkemizden çalınmıştır. Eğer bu eserler uzun süre depolarında saklanıp envantere geçirilmemiş ise, David Koleksiyonu yöneticileri, bu eserleri nereden nasıl aldıklarını ikili görüşmelerde açıklamak durumundadır. Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'nin şamdanı ile Beyşehir Eşrefoğlu Camii halısının David Koleksiyonu'na gelişinden önceki aşamalar kısmen bilinmektedir. Buna karşın, Cizre Ulu Camii'ne ait kapı tokmağı çalınmasının ardından ve tunç kandil ise bir yayında yer almasından sonra David Koleksiyonu'na giriş yapmıştır. Diyarbakır Müzesi'nin tunç sfenksi ise, çalındığının tespit edilmesinden önce David Koleksiyonu'ndadır.

David Koleksiyonu'nda yer alan eserlerimizin iadesine yönelik ikili görüşmelere diğer eserlerimiz de eklenerek, devam edilmelidir. Bilimsel yayınlar, konuya ilişkin raporlar, müze ve kütüphane kayıtları, bu eserlerin sahibinin Türkiye olduğunu açıkça göstermektedir. Zaten söz konusu katalogta da tunç kandil ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne ait Kur'an-ı Kerim'in iki yaprağı dışındaki diğer eserlerin kökeni olarak Türkiye gösterilmiştir. David Koleksiyonu yöneticilerinden beklenen bir bütünü parçaları olan ve belgelerle sahibinin Türkiye olduğu kesinleşen bu eserleri ülkemize iade etmesidir. Bu ise, 11.10.2001 tarihinde ilki yapılan ikili görüşmelere devam edilerek, karşı tarafın ikna edilmesi ile mümkün olacaktır.

Söz konusu eserlerin yurt dışına kaçırılışı ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii panolarının iadesi göz önüne alındığında, bundan sonra yurt dışına kaçırılan eserlerimizin iadesini sağlamaya yönelik olarak alınması gereken önlemleri şöyle sıralayabiliriz;

²⁴ Resmî Gazete, 26.1.1981, S. 17232.

-Ülkemizde bulunan korunması gerekli tüm taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının fotoğraflı envanterleri bitirilmelidir. Taşınmaz kültür varlıklarının envanterinde çalınabilir nitelikte olan mimarî öğelerin detaylı envanterleri de yapılmalı, eğer yerinde korunması güçse ve taşınabilir nitelikteyse müzelere taşınmalıdır. Bu çerçevede, "yerlerine yenisi yapılmak şartıyla müzeye kaldırılması" gibi gerekçelerle eserlerin müzelere taşınması engellenmemelidir.

-Yurt dışına kaçırılan eserlerimiz anında INTERPOL Bültenleriyle arattırılmalı ve konu ilgili mahkemelere intikal ettirilerek, ilerisi için hukukî zemin hazırlanmalıdır.

-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Vakıflar Genel Müdürlüğü şimdiye kadar yaptığı gibi çalıntı olayını ilgili birimlere

bildirmelidir. Yurt dışı temsilciliklerimizde bulunan Kültür Müşavirleri vasıtasıyla o ülkedeki ilgililer ve özel ve resmî müzeler bilgilendirilmeli ve bu husus kayıt altına alınmalıdır.

-Yurt dışındaki müze ve galeriler ile müzayecilerin katalogları düzenli olarak taranmalı, tespiti anında vakit geçirilmeden gerekli işlemler yapılmalıdır. Bilimsel yayınlarda yer alan konuya ilişkin tespitler takip edilmeli, bu tespitleri yapan bilim adamları da bilgilerini ilgili kurumlarla paylaşmalıdır.

Yurt dışına kaçırılan eserlerimizin iadesinin pek kolay olmadığını, bunun büyük bir uğraşını da beraberinde getirdiğini göz önüne almalı ve kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik güvenlik önlemlerini yeterli hâle getirmeliyiz.

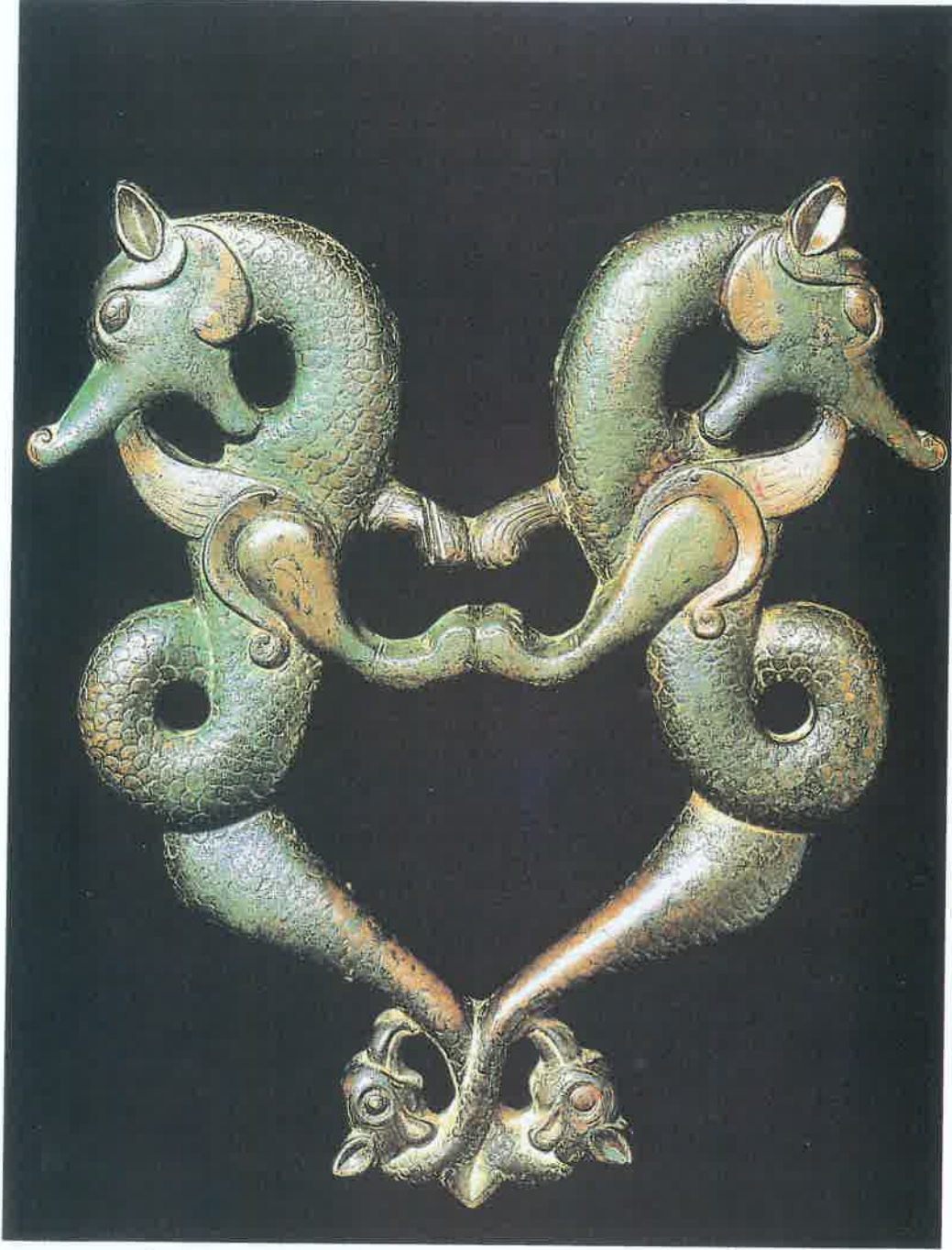
Res. 1: Seydi Ali'nin Sandukasına Ait Tabut.

Res. 2: Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'nin Şamdanı.

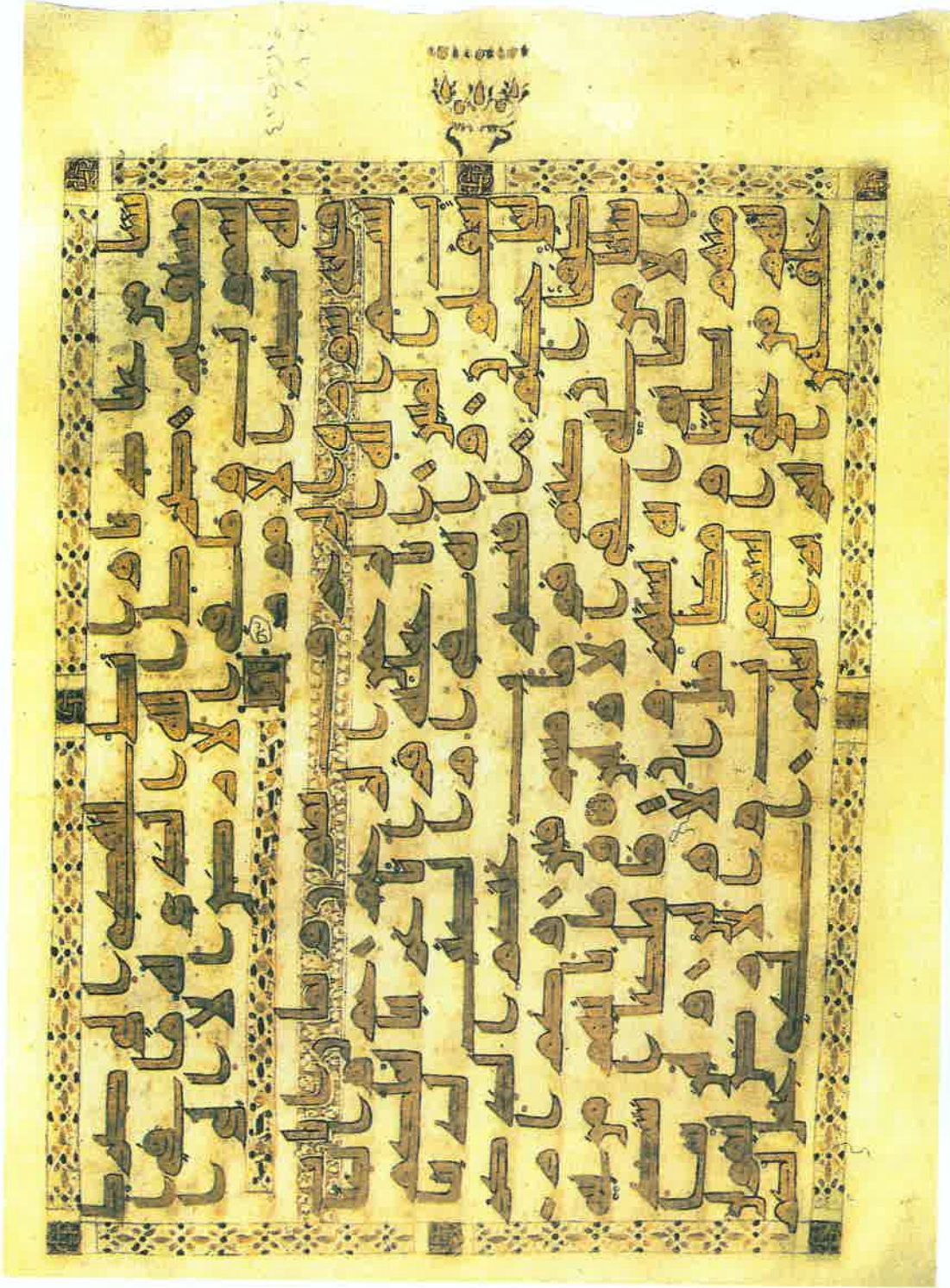
Res. 3: Beyşehir Eşrefoğlu Camii Halısı.

Res. 4: Cizre Ulu Camii'nin Kapı Tokmağı.

Res. 5: Tunç Kandil.

Res. 6: Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne Ait Kur'an-ı Kerim'in Yapraklarından Biri.

Res. 7: Diyarbakır Müzesi'nin Tunç Sfenksi.